

ACTA HISTRIAE
25, 2017, 3

UDK/UDC 94(05)

ISSN 1318-0185

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper
Società storica del Litorale - Capodistria

ACTA HISTRIAE
25, 2017, 3

KOPER 2017

ISSN 1318-0185

UDK/UDC 94(05)

Letnik 25, leto 2017, številka 3

**Odgovorni urednik/
Direttore responsabile/
Editor in Chief:**

Darko Darovec

**Uredniški odbor/
Comitato di redazione/
Board of Editors:**

Gorazd Bajc, Furio Bianco (IT), Flavij Bonin, Dragica Čeč, Lovorka Čoralic (HR), Darko Darovec, Marco Fincardi (IT), Darko Friš, Aleksej Kalc, Borut Klabjan, John Martin (USA), Robert Matijašić (HR), Darja Mihelič, Edward Muir (USA), Egon Pelikan, Luciano Pezzolo (IT), Jože Pirjevec, Claudio Povo (IT), Marijan Premović (MNE), Vida Rožac Darovec, Andrej Studen, Marta Verginella, Salvator Žitko

**Urednik/Redattore/
Editor:**

Gorazd Bajc, Urška Lampe

**Gostujoča urednika /
Guest Editors:**

Marta Verginella, Marko Kambič

**Prevodi/Traduzioni/
Translations:**

Urška Lampe (slo.), Gorazd Bajc (it.)

**Lektorji/Supervisione/
Language Editor:**

Urška Lampe (angl., slo.), Gorazd Bajc (it.)

**Stavek/Composizione/
Typesetting:**

Grafis trade d.o.o.

**Izdajatelj/Editore/
Published by:**

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko / Società storica del Litorale[®]

Sedež/Sede/Address:

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, SI-6000
Koper-Capodistria, Garibaldijeva 18 / Via Garibaldi 18
e-mail: actahistriae@gmail.com; www.zdjp.si

Tisk/Stampa/Print:

Grafis trade d.o.o.

Naklada/Tiratura/Copies:

300 izvodov/copie/copies

**Finančna podpora/
Supporto finanziario/
Financially supported by:**

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije / Slovenian Research Agency, Mestna občina Koper, Luka Koper d.d.

**Slika na naslovnici/
Foto di copertina/
Picture on the cover:**

Strappado tortura. Mučenje viseče ženske / Tortura Strappado. Tortura di donna pendente / Strappado torture. Hanging woman torture (<https://www.planetdeadly.com/human/medieval-torture-devices>)

Redakcija te številke je bila zaključena 1. novembra 2017.

Revija Acta Histriae je vključena v naslednje podatkovne baze / Gli articoli pubblicati in questa rivista sono inclusi nei seguenti indici di citazione / Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in: Thomson Reuters: Social Sciences Citation Index (SSCI), Social Scisearch, Arts and Humanities Citation Index (A&HCI), Journal Citation Reports / Social Sciences Edition (USA); IBZ, Internationale Bibliographie der Zeitschriftenliteratur (GER); International Bibliography of the Social Sciences (IBSS) (UK); Referativnyi Zhurnal Viniti (RUS); European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS); Elsevier B. V.: SCOPUS (NL)

Vsi članki so v barvni verziji prosto dostopni na spletni strani: <http://www.zdjp.si>.
All articles are freely available in color via website <http://www.zdjp.si>.

VSEBINA / INDICE GENERALE / CONTENTS

- Marta Verginella:** O zgodovinjenu dihotomije mesta in podeželja 457
Sulla storicizzazione della dicotomia tra città e campagna
On Historicising the Dichotomy, the City and the Countryside
- Irena Benyovsky Latin:** Grad i zaleđe u narativnim vrelima: konstruiranje tradicije o ranosrednjovjekovnim doseljnjima u Dubrovnik iz slavenskog zaleđa 473
La città e il suo hinterland nelle fonti narrative: la costruzione della tradizione del primo insediamento medievale a Dubrovnik dall'entroterra slavo
The City and its Hinterland in the Narrative Sources: Construction of the Tradition of Early Medieval Settling in Dubrovnik from Slavic Hinterland
- Marko Štuhec:** O vonjavah v nosu grofa Wolfa Sigmunda Lichtenberga. Soteška graščina v 18. stoletju kot podeželsko mestni kulturni hibrid 511
Sugli odori percepiti dal conte Wolf Sigmund Lichtenberg. Il castello Soteska come ibrido culturale tra città e campagna nel Settecento
On the Smells in the Nose of Count Lichtenberg. The Manor House of Soteska in the 18th Century as a Cultural Hybrid
- Francesco Toncich:** Narrazioni e pratiche politiche antislave a Trieste tra città e campagna (1850–1871) 539
Anti-Slavic Narrations and Political Practices in Trieste between City and Countryside (1850–1871)
Protislovanske naracije in politične prakse v Trstu med mestom in podeželjem (1850–1871)
- Darja Kerec:** Setting the Borderline between the Urban and the Rural in the Slovene March between 1765 and 1924 563
La questione dei confini tra l'urbano e il rurale nella Slovenska krajina tra gli anni 1765–1924
Vprašanje razmejitve med urbanim in ruralnim v Slovenski krajini v obdobju 1765–1924

- Božo Repe:** Modernizacije pri Slovencih 581
La questione della modernizzazione degli sloveni
Modernizations among Slovenes
- Bojan Baskar:** Mesto in podeželje v povojni italijanski agrarni zgodovini
in etnoantropologiji 597
Città e campagna nella storia agraria italiana del dopoguerra
e nell'etnoantropologia
City and Countries in the Postwar Italian Agrarian History
and Ethnoantropology
- Davide Artico:** Urban Visibility Changes as an Effect of the Redefinition
of Minorities in Poland after 1989 613
Modifiche nella visibilità urbana come conseguenza della ridefinizione
delle minoranze in Polonia dopo il 1989
Spremembe v vidljivosti urbanega zaradi prevrednotenja manjšin
na Poljskem po letu 1989
- Marko Kambič:** Ljubljanske malefične svoboščine
v evropskem kontekstu – ob 500 letnici njihove podelitve 629
L'ordinanza criminale per la città di Lubiana nel contesto europeo – in occasione
del 500° anniversario della loro emanazione
Criminal Justice Freedoms for Ljubljana in the European Context – Upon
the 500th Anniversary of their Granting
- Darko Darovec:** *Faciamus vindictam*. Maščevalni umor in oprostilna sodba
v Landarju leta 1401 med obredom maščevanja ter akuzatornim
in inkvizitornim sodnim procesom 653
Faciamus vindictam. Assoluzione da omicidio vendicativo ad Antro nel 1401
tra la consuetudine della vendetta e il rito processuale accusatorio e inquisitorio
Faciamus vindictam. Vengeful Murder and Acquittal in Antro in 1401 Between
the Custom of Vengeance and the Adversarial and Inquisitorial Trial Rite
- Gorazd Stariha:** Vojaški beguni v prvi polovici 19. stoletja in kaznovanje
njihovih pomagačev. Primer kazenskih spisov Deželnega sodišča
v Ljubljani v letih 1825–1849 701
I disertori nella prima metà dell'Ottocento e la punizione per coloro
che davano loro aiuto. Il caso degli atti penali del Tribunale regionale
di Lubiana negli anni 1825–1849
The Deserters in the first half of the 19th Century and the Punishment
for those who gave them help. The Case of Criminal Acts of the Regional Tribunal
of Ljubljana in the Years 1825–1849

Lovro Šturm: Začetek revolucionarnega kazenskega prava na Slovenskem in njegovi odmevi po drugi svetovni vojni in po demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije	719
<i>La prima fase del diritto penale rivoluzionario in Slovenia e i suoi echi dopo la Seconda guerra mondiale e in seguito alla democratizzazione e all'indipendenza della Repubblica di Slovenia</i>	
<i>The Rise of Revolutionary Criminal Law in Slovenia and its Echoes after the Second World War and after the Democratisation and the Independence of the Republic of Slovenia</i>	
Milan Balaban: Czechoslovak Tourists in the Yugoslav Adriatic in the Interwar Period (1918–1939)	747
<i>I turisti cecoslovacchi nell'Adriatico jugoslavo nel periodo tra le due guerre (1918–1939)</i>	
<i>Češkoslovaški turisti na jugoslavanskem Jadranu v obdobju med svetovnima vojnama (1918–1939)</i>	
Urška Lampe: »Revolucija v polnem pomenu besede!« Izsledki jugoslovanske preiskave deportacij iz Julijske krajine po koncu druge svetovne vojne	767
<i>»Una rivoluzione nel pieno senso della parola!« I risultati delle indagini jugoslave sulle deportazioni dalla Venezia Giulia nel secondo dopoguerra</i>	
<i>»A Revolution in the Full Sense of the Word!« The Results of the Yugoslav Investigation Regarding the Postwar Deportations from Venezia Giulia</i>	
Federico Tenca Montini, Saša Mišić: Comunisti di un altro tipo: le simpatie filo-jugoslave in Italia (1948–1962)	785
<i>Communists of a Different Kind: the pro-Yugoslav Trend in Italy (1948–1962)</i>	
<i>Komunisti druge sorte: projugoslovanske simpatije v Italiji (1948–1962)</i>	
Navodila avtorjem	813
<i>Istruzioni per gli autori</i>	816
<i>Instructions to authors</i>	820

MODERNIZACIJE PRI SLOVENCIH

Božo REPE

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
e-mail: bozo.repe@ff.uni-lj.si

IZVLEČEK

Vprašanje modernizacije slovenskega prostora in Slovencev kot naroda je iz več vzrokov zelo kompleksno vprašanje. V zgodnejšem obdobju ga opredeljujejo močna regionalna razdeljenost na t. i. historične dežele Avstro-Ogrske, nacionalno mešana območja obremenjena z nacionalnimi boji, specifičnost robnih prostorov (Koroška, Primorje, Prekmurje – slednje v ogrskem delu monarhije) ter vprašanje »centra« in »periferije«. Do druge svetovne vojne gre zlasti za spopad med konservativizmom, katerega glavni steber je katoliška cerkev, in liberalizmom (kasneje komunizmom).

Ključne besede: modernizacija, kulturni boj, socialistična modernizacija, kulturni prelom, evropsko obrobje, globalizacija

LA QUESTIONE DELLA MODERNIZZAZIONE DEGLI SLOVENI

SINTESI

La questione della modernizzazione nel mondo sloveno e degli sloveni come nazione è, a causa di numerosi motivi, una questione molto complessa. Nel periodo iniziale venne caratterizzata da una forte divisione territoriale nelle cosiddette regioni storiche dell'Impero austro-ungarico ovvero nelle zone etnicamente miste, dove la situazione era aggravata a causa delle lotte nazionali, dalla specificità del territorio limitrofo (la Carinzia, il Litorale, l'Oltremura – quest'ultima nella parte ungarica dell'Impero) e dal rapporto tra »centro« e »periferia«. Fino alla Seconda guerra mondiale si trattava soprattutto della lotta tra il conservatismo, il cui pilastro principale era la chiesa cattolica, e il liberalismo (più tardi il comunismo).

Parole chiave: modernizzazione, lotta culturale, modernizzazione socialista, svolta culturale, periferie d'Europa, globalizzazione

UVOD

Vprašanje modernizacije slovenskega prostora in Slovencev kot naroda je iz več vzrokov zelo kompleksno vprašanje. Močna regionalna razdeljenost na t. i. historične dežele Avstro-Ogrske, nacionalno mešana območja obremenjena z nacionalnimi boji, specifičnost robnih prostorov (Koroška, Primorje, Prekmurje – slednje v ogrskem delu monarhije) ne nazadnje vprašanje »centra« in »periferije« otežujejo iskanje splošnih značilnosti in posploševanje.¹ To se spremeni šele po drugi svetovni vojni, z nastankom Ljudske republike Slovenije v federativni Jugoslaviji, z dokončnim oblikovanjem meja, z enotnim konceptom socialistične modernizacije na vseh področjih (na gospodarskem z vzpostavitvijo nacionalnega gospodarstva in konceptom t. i. »forsirane« industrializacije). Tudi tu je seveda treba upoštevati regionalne razlike, ki jih je policentrični koncept razvoja v času socializma omilil, ne pa odpravil. V samostojni Sloveniji, po propadu socialističnih podjetij, odpravi regiji in razdrobljeni občinski mreži so se razlike znova poglobile, nekateri industrijski centri (npr. Maribor) pa so zašli v dolgoletno agonijo. Poleg tega je z modernizacijskega stališča eden ključnih elementov v koncentraciji mestnega prebivalstva, to pa le v primeru Ljubljane dosega približno primerljivost z regionalnimi središči v sosednjih državah (271.885 prebivalcev leta 2010), čemur sledi Maribor z 95.787 prebivalci. Celje (37.777) ter Kranj (36.781) sta že na dobri tretjini te številke, vsa druga mesta so daleč pod 30.000.² Tudi edini dve mesti, ki sta nastali po konceptu (socialistične) modernizacije po drugi svetovni vojni, Velenje in Nova Gorica sta bolj na ravni trgov, kot mest (Velenje 25.333 prebivalcev in Nova Gorica 12.997).³ Razvoj večjih mest je po drugi svetovni vojni, v času t. i. forsirane industrializacije je bil stihijski, predmestja pa so neopazno prehajala v podeželje. Koncept urbanistično zasnovanih »satelitskih mest« z urejeno infrastrukturo po sistemu »new towns«, ki bi morda povečal kritično maso meščanstva, v Sloveniji ni bil predmet resne razprave ne v času med obema vojnoma in ne po njej. Uspešno so ga uporabili britanski laburisti v Londonu in z njim »uskladili tradicionalno željo po življenju v zelenem okolju z doseganjem urbanega učinka ...« (Benevolo, 2004, 237).⁴ Slovenski koncept modernizacije je bil tako bližje klasičnemu (antičnemu) konceptu t. i. »agromesta«, to je kompaktno, strnjeno naselbine, ki je po videzu urbana, po načinu preživljanja pa ruralna (Baskar, 2012, 76), le da je bil

1 Tu se na prelomu iz 19. v 20. stoletje postavljata vprašanje razmerja med Ljubljano in Trstom, tako v modernizacijskem smislu (Trst kot »slovenski New York«) kot v kontekstu »slovenskosti« Trsta (Pirjevec, 2007; Verginella, 2005). Na podoben način seveda tudi nemško-slovenski boji predvsem na Štajerskem in Koroškem (Cvirn, 1997; Cvirn, 2006; Verginella, 2012). Zaradi teh razmerij med historičnimi deželami in znotraj njih je Kranjska s prevladujočim slovenskim političnim vplivom – čeprav najbolj konservativna med deželami – postala osrednja pokrajina, Ljubljana z relativnom skromnim številom prebivalstva in počasno industrializacijo pa »slovensko glavno mesto«.

2 <http://www.stat.si/letopis/LetopisVsebina.aspx?poglavje=32&lang=si&leto=2013>.

3 <http://www.stat.si/letopis/LetopisVsebina.aspx?poglavje=32&lang=si&leto=2013>.

4 London so že konec tridesetih let zamejili z zelenim pasom (»green belt«), po drugi svetovni vojni pa na drugi strani pasu začeli izvajati nacionalni program novih mest (»new towns«), ki naj bi imela vsako po okrog 50.000 prebivalcev, a so nekatera (npr. Milton Keynes) narasla celo na 250.000. »New towns« so razvila lastno urbano življenje, hkrati pa bila del širšega zaledaj prestolnice.

(in je v veliki meri še vedno) način preživljanja kombiniran, to je agrarno-industrijski). V kulturnem smislu pa gre za »podeželje v mestu« ali ko je kot je to za drugo slovensko največje mesto opredelil sociolog in župan Maribora dr. Andrej Fištravec, ki je prišel iz vstajniških vrst, potem, ko so vstaje odnesle dotedanjšega župana Franca Kanglerja:

Kanglerjanstvo kot fenomen mesta ne potrebuje. Potrebuje svojo njivo, recimo še gasilski dom, sebe in svoje potrebe pa zadovoljuje na najbolj elementaren način. V Mariboru se je to žal prepletalo z njegovo zgodovino, kot industrijskim mestom z nizko izobraženo delovno silo, ki je vezana na popoldanske aktivnosti. Res je, imamo tudi sodobni Maribor; nekakšno etabrirano kulturo. A to je dejansko elita in se razvija v neskladju z ostalim mestom. V strukturi obiskovalcev mariborske največje kulturne ustanove, našega narodnega gledališča (SNG), prevladujejo po statistiki recimo visoko izobražene ženske, stare nad 60. let. To kaže, da urbani del mesta ni povezan z ruralnim delom – 70 odstotkov Maribora so namreč primestna naselja na ruralnem območju. Tako nastane kanglerjanstvo. Kanglerjanstvo je govornica kratkih stavkov, neposrednih sporočil, njegova objektivna potreba je v hitri konzumaciji. V veliki meri je kanglerjanstvo tudi slovenski fenomen, le da se v Mariboru to še posebej očitno vidi. Glavni problem Slovenije je namreč, da vsak čepi v svoji dolini in vidi le svoje parcialne interese, simbolna celota pa se ne vzpostavlja (Fištravec, 2014).

Na določeni ravni posplošitve do konca druge svetovne vojne lahko govorimo o slovenski družbi kot pretežno konservativni in slovenskem narodu kot prevladujoče katoliškem, a hkrati obremenjenim s kulturnim bojem.⁵ V 19. stoletju je zgodnejša delitev na staro in mladoslovence zamenjalo strankarstvo, z njim pa kulturni boj po »mahničevskih« načelih, saj je Katoliška cerkev hotela zadržati tedanji prevladujoči vpliv v družbi in se upreti modernizaciji. Kulturni boj je tlel in se razplamteval tudi med obema vojnoma, še posebej v tridesetih letih, višek pa je dosegel z medsebojnim obračunavanjem med drugo svetovno vojno in poboji ter drugimi oblikami nasilja neposredno po njej. Novi vzpon je doživel v samostojni Sloveniji.

Slovenci so bili v sodobni zgodovini le deloma privajeni na strankarsko demokracijo, tudi parlamentarizem so doživljali »fragmentarno«: nekaj v Avstro-Ogrski, nekaj v Kraljevini Jugoslaviji in nekaj v specifični samoupravni (»delegatski«) obliki v socialistični Jugoslaviji. Polno – vsaj v formalnem smislu – pa šele od leta 1990. Ženska emancipacija je bila sprva omejena na posameznice in ozka strokovna društva, pot (vključno z volilno pravico) ji je odprlo šele obdobje socializma. Gospodarska modernizacija je deloma potekala pod močno državno zaščito v Kraljevini Jugoslaviji in nato s hitro industrializacijo v prvih dveh desetletjih po drugi svetovni vojni.

Največji kulturni prelomnici v 20. stoletju sta bili v šestdesetih letih z delnim prehodom na terciarni način gospodarstva, z odprtjem meja, vzponom televizije, motorizacijo

5 Do prve velike delitve je sicer prišlo že precej prej, v času verskih vojn v 16. stoletju, ko je bil protestantizem kot tedanji nosilec modernizacijskih procesov (in hkrati slovenstva) s silo odstranjen iz večine slovenskega prostora (z izjemo Prekmurja).

in modernim potrošništvom ter deloma v osemdesetih letih s sicer kratkotrajnim, a silnim porastom civilne družbe.

Po osamosvojitvi so se mnogi elementi konservativizma obnovili, hkrati pa sta opazna vpliv tehnološke (zlasti informacijske) revolucije in globalizacije. Glavni izziv za vrednotenje modernizacije je v skokovitem širjenju uporabe komunikacijsko-informacijskih tehnologij in izginotju industrijske družbe. V najširšem smislu pa se pred današnjega prebivalca Slovenije – in tu gre za globalizacijski izziv – postavlja vprašanje, koliko je naše življenje še realno in koliko virtualno oz. kako se ta dva svetova prepletata. Problem seveda ni toliko v tehnologijah kot v razbiranju tega, koliko modernizacija in globalizacija po eni strani spreminjata naše vsakdanje življenje, medsebojne odnose, bonton, navade. In po drugi strani, koliko to ostaja površinsko (mobitele ne nazadnje uporabljajo tudi afganistanski in kakšni drugi pastirji), medtem ko naš, recimo temu narodni značaj, ostaja nespremenjen. Enako pa tudi vedenjski vzorci, še posebej po podeželju. Ali, npr. očitni upad pripadnosti sicer po osamosvojitvi institucionalno in ekonomsko okrepljeni Katoliški cerkvi, hkrati pomeni tudi upad religioznosti? Ali pa gre le za drugačen tip verovanja (duhovnosti), ki ne temelji več na nebesih, peklu, grožnjah z grehom, pokornosti, utečenih ritualih?

Pri the vprašanjih se soočimo z več problemi, ki pa imajo bolj politično, v znanstvenem smislu pa deloma še sociološko konotacijo, precej manj pa zgodovinsko. O modernizaciji obstajajo namreč številne teorije, ki so običajno začenejajo z Marxovo, da bo industrializacija spremenila svet. Tu naj bi tudi po mnenju sodobnih piscev imel prav, medtem, ko naj bi zgrešil s svojo vizijo socializma. Ekonomski razvoj naj bi zato imel sistematične in do določene mere previdljive kulturne in politične posledice, a hkrati v postmodernih družbah (lahko) prihaja do zasuka k (ponovnemu) tradicionalizmu, čeprav naj bi v slovenskem primeru – vsaj po navedenih podatkih – do tega prišlo v manjši meri. (Inglehart, Baker, 2000).⁶ Pri modernizacijskih teorijah se sicer pojavlja še vrsta drugih problemov. Eden je gotovo vprašanje, zakaj tehnološki in socialno-ekonomski napredek ni preprečil dveh svetovnih vojn in tudi v času globalizacije ne prinaša boljšega življenja večini prebivalstva. Prav tako nekakšna posplošena zaverovanost v zahodni tip demokracije: »Demokracije se skoraj nikoli ne bojujejo z drugimi demokracijami« (Inglehart, 1997; Inglehart, Welzel, 2005). Za slovensko in srednjeevropske družbe pa so zlasti vprašljive teorije »tranzitologije«, ki so jih po koncu socializma razvili na Zahodu, bivše socialistične države pa nekritično povzele in ki modernizacijo jemljejo izključno v formi zahodnega tipa demokracije in tržnega gospodarstva (Blokker, 2005). V Sloveniji (pa tudi v številnih drugih bivših socialističnih državah), pač avtomatične vzporednice med parlamentarizmom in (neo)liberalno ekonomijo na eni in modernizacijo na drugi strain še zdaleč ni mogoče avtomatično potegniti.

6 Avtorja gradita na podatkih za 65 držav in 75 % svetovnega prebivalstva, iz njune statistike za devetdeseta leta 20. stoletja je v Sloveniji zaznaven rahel upad religioznosti tako pri odstotku tistih, ki obiskujejo verske obrede kot odstotku tistih, ki se sprašujejo o namenu in smislu življenja.

NA PRELOMU IZ 19. V 20. STOLETJE

Slovenke in Slovenci so v dvajseto stoletje v glavnem vstopili še kot Štajerci, Kranjci, Korošci, Primorci ali Istrani, v kmečki opravi in na lojtrnikih, čeprav jim tudi vožnja z vlakom že nekaj desetletjih ni bila tuja, v mnogih slovenskih krajih pa se je kadilo iz tovarniških dimnikov. Vendar je večini dnevni čas še vedno odmerjala cerkvena in ne tovarniška ura, župnik, župan in učitelj pa so ostale glavne avtoritete. Bili so razdeljeni na tradicionalne avstrijske dežele in regionalna identiteta je bila močnejša kot nacionalna. Po popisu prebivalstva leta 1910 je bilo na ozemlju današnje republike Slovenije 66,6 % vsega prebivalstva kmečkega (leta 1857 še več kot 83 %), poljedelstvo in živinoreja sta dajala 60 % narodnega dohodka, od industrije in obrti je na prelomu stoletja živelo le okrog 11 % ljudi in to največ od rudarstva in železarstva, kovinske, lesne, živilske industrije ter gradbeništva.

Avstro-Ogrska ni bila naklonjena slovenskim nacionalnim zahtevam, ne nazadnje zato, ker so Slovenci Nemcem zapirali pot do Jadrana in pristanišča Trsta. Kljub temu je specifično večnarodno okolje donavske monarhije, ki se je le počasi prilagajalo modernizacijskim trendom zahodne Evrope, omogočilo, da so Slovenci poleg pokrajinske oblikovali tudi nacionalno zavest, pogosto v ostrih bojih z nemštvom. Priučili so se politični kulturi in se navadili na parlamentarizem. Bili so večinoma pismeni (leta 1910 so v monarhiji po pismenosti zaostajali samo za Nemci, Čehi in Italijani) in z vedenjem, kaj se dogaja okrog njih, z dozorelo kulturo in umetnostjo, ki je sledila evropskim tokovom in vanje tudi kaj prispevala.

Strankarska organiziranost (in z njo povezani ideološki spori) so bili na začetku stoletja že nepogrešljivi del vsakdanjika, bolj razgledane družine so imele naročen kakšen časopis (na prelomu stoletja jih je izhajalo več kot sto dvajset), Slovenci so se lahko pohvalili tudi s kakšnimi odmevnejšimi dosežki v znanosti, po avstrijskih in nemških univerzah so imeli raztresenih več uglednih znanstvenikov. Niso pa uspeli doseči svoje univerze. Zbirali so se v društvih in čitalnicah in na raznih shodih, hodili v hribe in se zabavali v gostilnah. Naprednejši del intelektualcev in politikov je v skladu s tedanjimi razmišljanji v razvitejših delih sveta verjel v nepretrgan in neustavljiv znanstveni napredek, ki se je tudi na Slovenskem kazal v postopnem uvajanju novih tehnoloških dosežkov kot sta elektrika in plin, novih načinov proizvodnje in prometa in s tem tudi velikih sprememb v socialni strukturi in načinu življenja sploh. Toda slovensko gospodarstvo je bilo šibko in koncentracija kapitala majhna (Nečak, Repe, 2004). Veliko demografsko izgubo je na prelomu stoletja pomenilo izseljevanje (po nekaterih podatkih naj bi se izselilo več kot 250.000 Slovencev). Glavni vzroki so bili v veliki brezposelnosti, a ne samo v njej. Pri Slovencih, ki so se odločili za izselitev, se je vedno bolj kazala tudi želja po višjem standardu, ki ga doma ni bilo moč doseči (Drnovšek, 1991).

MED OBEMA VOJNAMA

Slovenci so bili po prvi svetovni vojni postavljeni pred novo stvarnost: živeli so v štirih državah z različnimi političnimi sistemi, vsi pa so imeli v osnovi avtoritarno izhodišče

in so bili v nacionalnem smislu Slovincem nenaklonjeni. Več kot tretjina Slovencev je ostala izven matičnega ozemlja, Slovenija pa je ostala brez Trsta, v katerem je živel 57.000 Slovencev, in s tem brez najmočnejšega industrijskega centra in izhoda na morje.

Slovenske meščanske stranke v Jugoslaviji niso zmogle izpeljati nekaterih temeljnih modernizacijskih premikov, npr. uvedbe ženske volilne pravice, čeprav so se zanj deklarativno zavzemale. Vodilni politični blok je ves čas ostal katoliški, s Slovensko ljudsko stranko na čelu. V drugi polovici tridesetih let se je ideološka in politična razcepljenost na Slovenskem stopnjevala, tradicionalni politični tabori so razpadali. Enega ključnih razkolov je prineslo opredeljevanje do fašizma (nacizma) na eni ali komunizma na drugi strani. Ali je ozemeljska omejenost in občutek majhnosti (jugoslovanski del Slovenije je bilo, kot je zapisal pisatelj Fran Albreht, ob lepem razgledu mogoče pregledati že s prostim očesom z Ljubljanskega gradu), vplivala tudi na siceršnjo slovensko razgledanost? Tisto, kar lahko opazimo v času med obema vojnama, je kulturna in izobrazbena preusmeritev, ki je bila posledica stoletnega strahu pred prevladujočim nemškim vplivom. Učenje nemščine so opuščali, uveljavljala se je zlasti francoščina. Francoski vpliv je (tudi zaradi tradicionalnega srbsko oz. jugoslovansko-francoskega zavezništva) postajal vse močnejši zlasti v filozofiji, literaturi in kulturi sploh. Slovenski ustvarjalci so na glasbenem, literarnem, likovnem in drugih področjih v glavnem sledili modernim evropskim tokovom. Podobno velja za arhitekturo, kjer je Plečnika zamenjala mlajša generacija. V jugoslovanskih razmerah so si Slovenci izborili neke vrste neformalno kulturno avtonomijo, ki se je odražala v slovenskem šolstvu (okrog 860 ljudskih in 85 meščanskih in strokovnih šol), ustanovitvi univerze (1919) in vrsti drugih izobraževalnih in kulturnih ustanov: Narodne galerije (1918), Ljubljanske filharmonije, glasbenega konservatorija, vrste muzejev, Narodne in univerzitetne knjižnice (začetek gradnje 1935, odprtje 1941), Akademije znanosti in umetnosti (1938), radia (1928). Slovenija je v času med obema vojnama imela 54 kinematografov (prvič so zvočni film predvajali leta 1924), dve poklicni, več amaterskih gledališč, okrog 2200 knjižnic, že tradicionalno razvit dnevni in periodični tisk in okrog 8200 raznih društev (Dolenc, 1996; Dolenc, 2010; Borak, 2006; Nečak, Repe, 2008).

Sprememba državnega okvira je Sloveniji prinesla tudi drugačen gospodarski prostor. Iz »vzdrževanega« delavstva avstro-ogrske monarhije se je v hipu spremenila v najrazvitejši del jugoslovanske države (leta 1910 je bil slovenski bruto proizvod na prebivalca 220 dolarjev, v Srbiji in Črni Gori pa 70 do 80 dolarjev, slovensko gospodarstvo pa je izvažalo približno tretjino svoje proizvodnje). Postopoma so se oblikovale nekatere prvine narodnega gospodarstva z osnovnimi institucijami (gospodarsko zbornico, borzo). Kot doti je v novo državo prinesla izgrajeno železniško infrastrukturo (v času med obema vojnama je bilo treba zgraditi le 60 km novih prog), ob kateri so se tudi razvijala glavna industrijska središča, solidno električno omrežje (po prvi svetovni vojni 20 milijonov kilovatnih ur, ki so v času med obema vojnama narasle na 300 milijonov), razvito finančno-kreditno mrežo in relativno izobraženo prebivalstvo (90 % pismenost). Slovenska družba pa je bila ob vstopu v Jugoslavijo vendarle večinsko agrarna. V času med obema vojnama se je kljub krizam vztrajno industrializirala, tako da je delež kmečkega prebivalstva tik pred drugo svetovno vojno padel na dobro polovico, število tovarn se je podvojilo (z 275 ob nastanku jugoslovanske države na 523 ob začetku druge svetovne vojne), proizvodnja pa povečala za dvakrat in

pol. Značilnost slovenskega gospodarstva so bila majhna podjetja z do 200 zaposlenimi in policentrični razvoj, kar je omogočalo migracije s prenaseljenega podeželja v manjša in večja industrijska središča. Hkrati se je Ljubljana utrdila kot gospodarsko (tudi kulturno in politično) središče. Najmočnejše gospodarske panoge so bile tekstilna, lesnopredelovalna in metalurška industrija, sledile so živilska, gradbena, papirna, steklarska in usnjarska. Ovira policentričnemu razvoju je bila slaba cestna infrastruktura (prva betonska cesta Ljubljana – Jesenice je bila zgrajena šele v drugi polovici tridesetih let, pa tudi sicer je bil motorni promet šele na začetku). Nezaposlenost je ostajala velik problem (v času krize na začetku tridesetih let je dosegala 27 %). Sredi tridesetih let je bilo v industriji zaposlenih okrog 130.000 delavcev, od tega okrog 40 % žensk. Močan je bil vpliv tujega kapitala, še posebej v bančništvu in vodilnih industrijskih panogah, čeprav se je okrepil tudi slovenski (ki je dosegel razmerje 1 : 2 v svojo korist) (Kresal, 1998; Lazarevič, Prinčič, 2010; Borak, 2006; Nečak, Repe 2008). Na Slovenskem je delovalo okrog 10 bank in 18 bančnih podjetij, prevladovala so tuje, vsi denarni zavodi so bili med krizo močno prizadeti, zlasti tisti, ki so bili povezani z avstrijsko Credit-Anstalt (ta je leta 1931 bankrotirala) (Lazarevič, Prinčič, 2010). Močno podporo, zlasti kmetom so nudile kmečke kreditne zadruge, od katerih sta bili dve najmočnejši pod političnim vplivom katoliškega in liberalnega tabora. Kmetijstvo je bilo ves čas med obema vojnoma v stalni krizi, izpostavljeno premočni konkurenci drugih delov Jugoslavije, kmetje pa prezadolženi, tako da je bila država prisiljena za nekaj let razglasiti moratorij na kmečke dolgove, polovico dolgov pa so jim v drugi polovici tridesetih let črtali (Lazarevič, 1994). Kmečko prebivalstvo je živelo revno, na robu preživetja, podobno tudi delavstvo, čeprav je delavska zakonodaja omogočila ustanovitev borze dela in delavske zbornice ter drugih zaščitnih mehanizmov, med drugim uvedbo osemurnega delavnika. Življenjska raven se je še znižala med krizo, nato pa po kratkotrajnem izboljšanju znova v letih 1940 in 1941, ko so začeli tudi racionirati živila in uvajati nakaznice za kruh in moko. Razslojenost je bila tudi med delavci velika: najrevnejši so živeli v barakarskih naseljih in gospodarskih poslopih, v nevdržnih higienskih razmerah, večina delavcev je stanovala v najemniških stanovanjih v predmestjih, najvišji delavski standard so bile enonadstropne vrstne hišice. Prosti čas so delavci preživljali po gostilnah, na krajših izletih ali veselicah. Razvita so bila delavska društva. Prehrana je bila skromna, meso, pa tudi mleko in mlečni izdelki redke dobrine. Srednji sloj je bil sestavljen iz uradništva in podobnih poklicev. Živel je bolje, v meščanskih stanovanjih, lahko si je privoščil dopust in višji kulturni standard. Zgornji, najtanjši sloj družbene lestvice so predstavljali podjetniki, industrialci, bankirji, politiki, deloma tudi univerzitetni profesorji, zdravniki, založniki. Velik del teh je izšel iz kmečkega okolja in je pripadal prvi generaciji nastajajočega meščanstva. Statusni simboli so bili meščanska vila, ali stanovanje, avtomobil, radio, šolanje otrok v tujini, potovanja.

PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

Prehod v industrijsko družbo

Temelj socialistične modernizacije so bile nacionalizacija, agrarna reforma in nacionalizacija. Na tem sta temeljili pospešena industrializacija in elektrifikacija, kar vse je

terjalo veliko nekvalificirane delovne sile. Z nacionalizacijami (1946 in 1948 ter 1958 – slednja je zajela stanovanja in poslovne prostore, z njo pa so zlasti reševali stanovanjsko stisko, do katere je prišlo zaradi povečanega preseljevanja v mesta) je v državno last prišlo 93 % vseh podjetij z več kot 99 % vseh zaposlenih. V zasebni lasti so ostale le majhne gostilne in obrtne delavnice, večinoma po podeželju. Trg je bil ukinjen, uveden pa sistem planskega gospodarstva po sovjetskem vzoru. Gospodarstvo je bilo administrativno vodeno iz enega centra, načrtovano pa po petletkah. Prva petletka (t. i. kapitalne izgradnje) se je začela leta 1947, formalno končala leta 1952, dejansko pa so jo izvajali še naslednja tri leta. Druga petletka se je začela šele leta 1957, končala pa predčasno leta 1960 (Čepič, 1995; Prinčič, 1992; Prinčič, 1995; Prinčič, 1999).

Slovenija je dobila osnovno (republiško) državno strukturo, prvič v zgodovini z ustavo in skupščino (parlamentom) ter (po kratkotrajnem obdobju leta 1918) vlado. V centralizirani partijski državi je sprva šlo predvsem za nastavke državnosti, ki pa so se skozi desetletja krepili in vrh dosegli z ustavo leta 1974. Socialna struktura družbe se je začela naglo spreminjati. Nova elita so postali vodilni ljudje iz partizanskega in predvojnega revolucionarnega gibanja, ki so večinoma izšli iz nižjih slojev in so bili pomanjkljivo izobraženi. Pojem meščanstva je dobil negativni prizvok. Ključni kriterij za dosego položaja v družbi je bil politični in ne strokovni. Ena glavnih novih značilnosti je postala egalitarnost. Vpeljan je bil kult fizičnega dela, medsebojnega tekmovanja v doseganju zastavljenih delovnih rezultatov, udarništvu. »Junakom borbe naj slede junaki dela«, je bilo tedaj vodilno geslo, ki ga je izrekel Boris Kidrič. Na kulturnem in umetniškem področju se je povečeval sovjetski vpliv, kulturni ustvarjalci so postali državni uradniki, organizirani v stanovskih društvih, prevladujoča smer v umetnosti je postal socrealizem (Gabrič, 1991; Gabrič, 1995). V razmerah zelo skromnega standarda in vsesplošnega pomanjkanja so oblasti oskrbo še zlasti mestnega prebivalstva skušale reševati s prisilnim odkupom pridelkov in živine pri kmetih (ti so se temu upirali), z administrativnim razdeljevanjem živil (živilske in druge nakaznice) ter z mednarodno pomočjo Unrre. Uvedena je bila večja socialna in zdravstvena zaščita, še posebna skrb je bila namenjena zaščiti in varstvu otrok ter zagotovitvi enakih možnosti za šolanje vsem slojem prebivalstva (Repe, 2003a). Med zapoznelimi procesi modernizacije slovenske družbe, ki so jih nove oblasti na hitro skušale uresničiti v okviru uvajanja novega družbenega reda, je bila tudi ženska emancipacija. Ta je bila pojmovana na specifičen, socialistični način, glavne nosilke enakopravnosti so bile revolucionarke, ki so se prebile v politični vrh med vojno in so svet dojemale »skozi Marxa in Lenina« ter z »ognjem svetega zanosa«, kot pravi ena tedanjih pesmi. Ženske naj bi v vsakem pogledu, tudi kar zadeva fizično delo, postale enakovredne moškim. Dobile so volilno pravico, večje možnosti zaposlitve, porodniški (sprva zelo skromen, manj kot trimesečni) dopust. Zasedle so okrog 10 % vodilnih položajev v politiki. Kljub tem posebnostim je začetni proces v kasnejših desetletjih omogočil, da se je zaposlilo skoraj dve tretjini žensk, da so se po doseženi izobrazbi postopoma izenačevale z moškimi, v posameznih poklicih (tudi intelektualnih) pa sploh začele prevladovati (Antić Gaber, 1999; Žižek, 2004; Verginella, 2013). Na oster način, z nacionalizacijo premoženja in sodnimi procesi ter drugimi oblikami obračunov, je bila tudi ločena cerkev od države (Prinčič, 2013; Repe, 2003b). Slovenska družba je prvič v zgodovini formalno

postala laična družba. Moralni standardi so sicer tudi v socializmu vse do šestdesetih let ostali konservativni, le da je katoliško konservativizem zamenjal socialistični.⁷ Sredi petdesetih let je Slovenija doživela preskok iz kmetijske v industrijsko družbo: več kot polovica ljudi si je kruh služilo v nekmetijskih dejavnostih. Z izgradnjo pristanišča v Kopru, se je začela razvijati tudi kot pomorska država. Pospešena industrializacija pa je puščala posledice: pozidave kvalitetnih kmetijskih površin, hitro gradnjo velikih delavskih naselij brez ustrezne infrastrukture, večno stisko s stanovanji, ustvarjanje posebnega sloja polkmetov – poldelavcev v širšem okolju industrijskih središč, ekonomske migracije iz nerazvitih delov Jugoslavije v Slovenijo, nastajanje novega urbanega sloja prebivalstva v majhnih mestnih stanovanjih a še vedno s kmečko miselnostjo, ki je ustvarjala posebno kulturo in navade (množična potovanja ob vikendih na podeželje, vrtičkarstvo).

Kulturni prelom v šestdesetih

Šestdeseta leta so za Slovence pomenila eno največjih kulturnih prelomnic v povojnem obdobju, morda pa celo v dvajsetem stoletju sploh. Začela je nastajati civilna družba (reakcije javnosti ob ukinitvi revije *Perspektive*), prišlo je do generacijskega konflikta, ki se je izrazil v študentskih protestih konec šestdesetih in v začetku sedemdesetih let, v seksualni revoluciji in spremenjenem načinu oblačenja in vedenja (prodor jeansa, ženskih hlač, športnih copat, kozmetike, »beatlomanija«). Slovenijo je zajela množična motorizacija, ta je s sabo prinesla spremenjeno preživljanje prostega časa in vračanje k individualizmu (potovanja, pikniki, nakupovanja v tujini). Množična uporaba hladilnikov in rast samopostrežnih trgovin sta spremenila prehranjevalne navade. Odprtje meja (sredi šestdesetih let je brez posebnih administrativnih omejitev potni list lahko dobila večina državljanov, mejo pa so prestopali milijoni Jugoslovanov) in ekonomske migracije (v letih 1964–1969 je samo v Nemčijo organizirano odšlo delat več kot 62.000 Slovencev, neorganizirano pa vsaj še toliko) so spodbujale posnemanje zahodnih vzorcev pri stanovanjski opreми, gospodinjstvih aparatih, oblačenju, poslušanju glasbe, filmski in drugi kulturni produkciji. Mentaliteto in navade Slovencev je začela spreminjati televizija, ki je

7 Homoseksualnost (»nenaravno nečistovanje med osebami moškega spola«) je, npr. po 186. členu kazenskega zakonika SFRJ ostala kazniva do sedemdesetih let, čeprav se od šestdesetih let dalje v Sloveniji de facto ni preganjala. Lezbičnih odnosov niso preganjali, kar je posledica patriarhalnega razumevanja spolnosti (interpretacija, da so ženski spolni odnosi manj problematični oz. zaradi odsotnosti moškega spolnega uda nemogoči in zato neobstoječi). Homoseksualnost so šteli za duševno motnjo, tu so se socialistične oblasti (tudi medicinska in druge stroke) ujele s katoliško moralo (katoliški psiholog Anton Trstenjak je v knjigi *Pastoralna psihologija* leta 1946 zapisal, da je homoseksualec po njegovem »predstavnik fanatičnega tipa psihopata, ki je človeku nevaren«). Enako dikcijo je pa ohranil v predelani verziji knjige 1987: *Kuhar*, 2003). Iz dokumentov političnih organov, ki sem jih pregledal ob pisanju knjige *Slovenci v osemdesetih letih*, je razvidno, da so še tedaj pomembnejši slovenski politiki (Stane Dolanc, Jože Smole) ostro nasprotovali organiziranemu vstopu istospolnih v javni prostor (leta 1984 je novoustanovljeno gejevsko društvo Magnus organiziralo festival *Kultura in homoseksualnost*, še posebej pa je politike razburil poskus organizacije četrtega festivala na dan mladosti 25. maja 1987). Značilen je tudi odnos do sicer znanih ljudi, ki so kršili definirane ali nedefinirane »družbene norme«, npr. do pisatelja Vitomila Zupana, kjer se ponuja zanimiva vzporednica z moralo predvojne in povojne družbe (Zupan, 2014).

začela oddajati leta 1958. Potrošništvo (tudi mladostniške generacije) je postalo sestavni del slovenske kulture. Mešanica socialističnega sistema in posnemanje zahodnih kapitalističnih vplivov sta v Sloveniji ustvarila nenavadno kulturno ozračje. Ljudje so verjeli v Tita, samoupravljanje in neuvrščenost, toda tudi v pralne stroje, hladilnike, televizorje in druge postulate potrošniške družbe (Repe, 1998; Repe, 2004).

SAMOSTOJNA DRŽAVA: MODERNIZACIJA ALI VRAČANJE V KONSERVATIVIZEM?

Dvajset let po kulturnem prelomu šestdesetih, v osemdesetih letih, se je v slovenski družbi začela politična modernizacija, ki je – bolj kot kdaj prej v zgodovini – v ospredje izrazito postavila civilno družbo (vključno z istospolnimi organizacijami) ter vzpostavila nastavke za večstrankarsko demokracijo in volitve, do katerih je prišlo leta 1990. Na večini drugih področij pa zaradi gospodarske krize in mednacionalnih odnosov v državi (vzpona nacionalizmov, tudi slovenskega) beležimo bolj kot ne regresijo.⁸ K odhodu iz Jugoslavije so Slovenijo prisilile okoliščine, vedno večji razkorak z razvitimi državami, v prvi vrsti pa nezmožnost, da se Jugoslavija demokratizira, modernizira in zagotovi nacionalne pravice svojim narodom. Politične in družbene spremembe v osemdesetih letih v Sloveniji so se dogajale v kontekstu globalne krize komunizma, razpadanja bipolarne delitve sveta in Sovjetske zveze in globoke politične, mednacionalne in ekonomske krize v Jugoslaviji. Brez zunanjih sprememb bi se procesi poimenovani »slovenska pomlad« verjetno končali s porazom alternativnih gibanj, obračunom z opozicijo in prisilnim odhodom reformističnih oblasti v Sloveniji s političnega prizorišča.

Prelomnica med starim in novim družbenim redom ter staro in novo državo je bila ustava, sprejeta v Državnem zboru Republike Slovenije 23. decembra 1991. Zagotavljala naj bi standardne evropske politične, ekonomske in socialne pravice. European Convention on Human Rights and Freedoms (ECHR) je Slovenija sicer podpisala kasneje, leta 1993 in ratificirala leta 1994, s čimer je postala del evropskega pravnega reda. Slovenski politični sistem je konec osemdesetih let postal večstrankarski, po novi ustavni ureditvi proporcionalen, parlament pa teoretično osrednja točka političnega sistema. Sprejel je glavne »tranzicijske« odločitve, od katerih so bile mnoge enkratne in z dolgoročnimi (v pomembnem delu tudi negativnimi) posledicami. Ker so bile sprejete v prelomnem času, jih je zelo težko ali nemogoče popravljati za nazaj.

Slovenski večstrankarski parlamentarizem po osamosvojitvi je tako dobil dva obraza: po eni strani s svojim obstojem in več kot dvajsetletnim nepretrganim delovanjem (kar se je zgodilo prvič v zgodovini) zagotavlja funkcioniranje političnega ustroja in vsaj formalno uravnotežen odnos med tremi ločenimi vejami oblasti (večkrat je sicer prihajalo do poskusov nadzorovanja predvsem sodne oblasti). Nasproti tej pričakovani, a slabo izvajani »nevidni funkciji« so se dogajali konflikti in blokade političnega sistema, zlorabe

8 Gre za dva vzporedna, deloma komplementarna, deloma pa nasprotujoča si procesa: demokratizacija družbe, ki jo je v ospredje postavljala liberalno-levi pol javnosti in nacionalno osamosvojitve, v precejšnji meri temelječa na nacionalizmu, ki jo je v ospredje postavljala desno-konservativni del (Repe, 2001).

parlamentarnih instrumentov in postopkov za »spinovsko« preusmerjanje pozornosti od pravih problemov, afere in tudi kriminalna dejanja. Tudi histerizacija družbe, kar vse močno presega sicer samo po sebi razumljivo funkcijo parlamenta kot ventila, ki z možnostjo odprte besede preprečuje eskalacijo družbenih nasprotij v kaj hujšega. Strankarska politika, ki je ustvarila take razmere, je funkcionirala po principu partitokracije in je večinoma temeljila na fevdalni delitvi posamičnih resorjev.

Med konstrukcijske napake dvajsetletne zgodovine sodijo vprašanje denacionalizacije, t. i. »pidovske« privatizacije⁹ in plenjenje nekdanjega družbenega premoženja. Prehod slovenskega gospodarstva iz socialističnega v kapitalistično bi zato glede na način izvedbe le stežka označili za modernizacijo.

Odnos do Katoliške cerkve, je bil urejen na predmoderen način, z vračanjem fevdalnega premoženja¹⁰ in tiho vzpostavijo statusa državne cerkve (deloma tudi skozi t. i. »vatikanski sporazum«, ki pomembne segmente odnosa med državo in katoliško cerkvijo pušča nedorečene oz. dopušča možnost različnih interpretacij). Cerkev bodisi neposredno, bodisi preko strank, ki jih podpira (predvsem preko Slovenske demokratske stranke) ali raznih namensko ustanovljenih »civilnodružbenih« organizacij posega v politiko in skuša uveljaviti vlogo, kakršno je imela med obema vojnama ter konservativne vrednote. Privatizacija medijev se je izrodila, pri čemer so zgodovinski preizkušnji podlegli tudi novinarski kolektivi večjih časopisov, ki bi lahko izvedli notranji odkup in ohranili avtonomijo, a so podlegli skušnjavi dobre prodaje svojih certifikatov ali delnic (Hrvatina, 2004; Hrvatina, 2006).

Na ravni nastanka in razvoja države sicer lahko govorimo o pomembnih političnih premikih. Po osamosvojitvi in prvih mednarodnih priznanjih konec leta 1991 in v začetku leta 1992 je Slovenija maja 1992 postala članica OZN, leta 1993 članica Mednarodnega denarnega sklada in polnopravna članica Sveta Evrope. Leta 1998 je postala nestalna članica VS OZN in mu tudi predsedovala. Članica EU in Nata¹¹ je postala leta 2004,

-
- 9 Pri privatizaciji so državljani dobili neprenosljive lastniške certifikate, ki so jih nato lahko zamenjali za delnice. Nekaterim jih je uspelo vložiti v uspešna podjetja, večji del pa jih je končal v t. i. pooblaščenih investicijskih družbah (Pid-ih) brez večjih vrednosti. Vodilni v Pidih in v njihovih kasnejših izvedbah (raznih borzno-posredniških hišah) so s finančnimi malverzacijami obogateli, denar pa prenesli v davčne oaze, del se je tudi zakalkuliral in propadel. Druga faza privatizacije so bili poskusi prevzemanja podjetij s strani menedžerjev, tako, da so zadolžili podjetja za odplačevanje najetih kreditov, s katerimi naj bi jih olastnili, s čimer so podjetja notranje izčrpavali. Podjetja so se zato znašla v stečajih in prisilnih poravnava ali pa so propadla. Nekateri najvidnejši menedžerji so bili zato obsojeni. Tretja faza privatizacije preostanka družbenega premoženja v tem trenutku še čaka na (raz)prodajo tujim lastnikom, kar je zaveza Slovenije EU.
- 10 Ob asistenci ustavnega sodišča in večjega dela politike je bil tudi preprečen referendum, ki bi (glede na javnomnenjske ankete) preprečil vrnitev v naravi. Vrnitvi premoženja Katoliški cerkvi v naravi je sledilo tudi vračanje nekaterih drugih fevdalnih posesti, s čimer je – vsaj zgodovinsko gledano – prišlo do izrazite zgodovinske regresije. Prvič zato, ker so bile v ekonomsko-pravno ureditev komaj nastale republike uvedene fevdalne lastniške pravine. In drugič zato, ker je država izgubila eno najpomembnejših naravnih dobrin: gozdove. Poskus privatizacije drugega življenjskega vira, vode, ki ga je s posebno direktivo za celotno EU načrtovala Evropska komisija, je zaradi odpora prebivalcev (tako evropskih kot slovenskih), zaenkrat zastal.
- 11 Večina volivcev »modernizaciji«, ki naj bi jo prinesel vstop v Nato ni verjela, zato je bila pridružitve vprašljiva. Politične elite so jo povezale z vstopom v EU (sintagma »evroatlantske povezave«), vlada je v

leta 2007 pa članica evrskega območja in je prevzela evro, konec leta pa postala tudi članica schengenskega območja. Leta 2008 je kot prva članica in vzhodnoevropske unije uspešno in brez večjih zapletov predsedovala EU. Leta 2010 je postala še članica OECD. Po bruto družbenem proizvodu kljub krizi še dosega evropsko povprečje, vendar pospešeno izgublja veliko prednost, ki jo je pred vzhodnoevropskimi državami dobila v času socializma.¹²

Današnja Slovenija bi torej lahko označili kot sodobno državo, z razvejanim šolskim sistemom in razvitimi, večini prebivalstva dostopnimi informacijskimi tehnologijami ter zgrajenim cestnim križem.¹³ Je med ekološko razvitejšimi državami, ima nizko stopnjo kriminala, življenje v njej je udobno in kakovostno. Vendar je to v veliki meri tudi videz, ki hkrati prikriva pomanjkanje vizije in regresije na številnih področjih, med katerimi je še posebej izstopajoč neperspektiven položaj mladih generacij.

Tranzicija »po slovensko«, ki se je dolgo kazala kot »zgodba o uspehu« in je napovedovala nov modernizacijski premik v slovenski družbi, tako kaže danes tudi precej temno podobo, mnoge, prej prikrite slabosti, pa je razkrila šele sedanja kriza. Državne institucije so v teh dveh desetletjih imele šibko avtoriteto in so bile v resnici plen posameznih političnih strank oz. političnih opcij, podobno je še danes. Logika nespoštovanja (sicer dostikrat slabo napisanih) zakonov se vleče še iz jugoslovanskih časov, ko je nepriznavanje avtoritete državnih organov in izigravanje zakonodaje veljalo za vrlino. Nekdaj pretirano egalitarnost je zamenjal skrajni individualizem, glavna kriterija uspeha sta politična moč in bogastvo, sredstva za dosego ciljev niso pomembna. Politika obvladuje vse družbene segmente, civilna družba (izjema je vstajniški val proti Janševi vladi pozimi 2012–2013), pa je slabo razvita. Zaradi majhnosti in drugih razlogov (zaslužkartstvo, želja po medijski odmevnosti ipd.) se kot šibke in podrejene politiki kažejo elite na vseh področjih. Značilnosti so še hitro razslojevanje, velik odstotek ljudi, ki živijo na pragu revščine ali pod njim, naglo krčenje srednjega sloja.¹⁴ Regionalne delitve je zamenjala razdrobljenost na majhne občine brez regij (ob 20.273 tisoč kvadratnih kilometrih površine in dveh milijonih prebivalcev 212 občin, od tega le deset mestnih s po več kot 10.000 prebivalci), politika pa ni zmožna sprejeti zakona o pokrajinah, ki bi jih povezale. Le redke občine – še posebej po propadu socialističnih podjetij, ki so v lokalnih okoljih imela tudi ključno socialno vlogo – zmorejo razvojni zagon. Tudi volitve, še posebej regionalne, kažejo na pretežno podeželsko naravo slovenske družbe, od katere bolj ali manj odstopa le tradicionalno levo-liberalna Ljubljana. Tako, npr. na lokalnih volitvah

zadnjem hipu v propagando vložila velika sredstva, referendum pa je bil organiziran hkrati za vstop v EU in Nato.

- 12 Slovenija je v obdobju po drugi svetovni vojni, npr. občutno prehitela Češkoslovaško, ki je bila v času Avstro-Ogrske najbolj razviti del monarhije, v času med obema vojnoma pa industrijsko najbolj razvita srednjeevropska država.
- 13 V tridesetih letih je bilo zgrajenihokrog 650 kilometrov avtocest, vendar preplačanih, z velikim zadolževanjem, zanemarjanjem regionalne infrastrukture in hkrati s strahovito zastarelim železniškim sistemom.
- 14 Nekatere mednarodne primerjave (npr. t. i. Ginijev količnik) sicer kažejo, da se je socialna kohezivnost slovenske družbe v pomembnem segmentu ohranila, vendar nekateri segmenti (npr. t. i. »podaljšane adolescence«, torej življenja mladih pri starših še v starosti globoko preko trideset let in socialna odvisnost od njih), niso zajeti ali se ne upoštevajo.

največji delež tradicionalno dobivata konservativni Slovenska ljudska stranka in Slovenska demokratska stranka, kar so potrdile tudi zadnje lokalne volitve leta 2014 in to kljub porastu t. i. nestranskih list in kandidatov ter drastičnemu upadanju volilne udeležbe. V nasprotju s tem pa je na volitvah v Ljubljani znova v prvem krogu (kljub očitkom o korupciji) že tretjič zmagal Zoran Janković, njegova lista pa je dobila 42 odstotkov glasov oz. 22 mandatov od 45.¹⁵ Tudi sicer slovenska desnica skuša na različne načine v urbana okolja, še posebej Ljubljano, vnesti čim več podeželske mislenosti, gradi pa tudi na konfliktu center-periferija.

Po načinu političnega delovanja, tipu privatizacije in mnogih drugih kazalcih se Slovenija kljub vstopu v EU ne razlikuje bistveno od bivših jugoslovanskih republik, kar pomeni, da so bile politične obljube o hitri modernizaciji in priključitvi najrazvitejšim državam, kar naj bi prinesla osamosvojitvev (sintagma »slovenska Švica«) močno pretirane (Repe, 2013). Današnje generacije so tako soočene s protislovjem: po eni strani se slovenska družba globalizira (kar sicer bolj ali manj ostaja na komunikacijski ravni), po drugi strani pa vedno bolj (p)ostaja marginalni prostor Evrope.

15 <http://www.rtvsl.si/strani/rezultati/5017> (dostop 7. 10. 2014). Glej tudi: Dnevnik, 6. 10. 2014, 1–5.

MODERNIZATIONS AMONG SLOVENES

Božo REPE

University of Ljubljana, Faculty of Arts, Aškrčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenia

e-mail: bozo.repe@ff.uni-lj.si

SUMMARY

In its earlier period, the modernisation of Slovenia is characterised by strong regional dividedness; ethnically mixed regions, burdened by national struggles; the specifics of the border areas; the issue of »centre« and »periphery«; and the cultural struggle. After World War II, a uniform concept of socialist modernisation was implemented in all areas (»forced« industrialisation, women's emancipation, separation of church and state). Slovenes experienced the biggest cultural milestone of the 20th century in the 1960s with the opening of borders, a new residential and clothing culture, the rise of television, motorisation, and modern consumerism. The independent state brought with it contradictory processes. Many elements of conservatism were renewed, and egalitarianism was replaced by individualism. One novelty is the marked influence of the technological revolution (particularly of information technology) and globalisation on Slovene society. The main challenge in evaluating modernisation lies in the rapid proliferation of the use of information and communication technologies and in the disappearance of the industrial society. At the national level it is facing a contradiction between globalisation on the one hand, and a shift towards the European periphery on the other.

Keywords: modernisation, cultural struggle, socialist modernisation, cultural milestone, European periphery, globalisation

VIRI IN LITERATURA

Antić Gaber, M. (ur.) (1999): Naše žene volijo. Ljubljana, Urad za žensko politiko.

Baskar, B. (2012): Posredniki Evrope. Zamišljanja in uprizarjanja civilizacije v perifernih mestih. V: Repič, J., Hudales, J. (ur.): Antropološki vidiki načinov življenja v mestih. Ljubljana, Filozofska fakulteta, 75–94.

Benevolo, L. (2004): Mesto v zgodovini Evrope. Ljubljana, Založba/*c.f.

Blokker, P. (2005): Post-Communist Modernization. Transition Studies and Diversity in Europe. *European Journal of Social Theory*, 8 (4), 503–525.

Borak, N. et al. (2006): Slovenska novejša zgodovina. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992. Ljubljana, Mladinska knjiga, Inštitut za novejšo zgodovino.

Cvirn, J. (1997): Trdnjavski trikotnik. Politična orientacija Nemcev na Spodnjem Štajerskem (1861–1914). Maribor, Obzorja.

- Cvirn, J. (2006):** Aufbiks! Nacionalne razmere v Celju na prelomu 19. v 20. stoletje. Celje, Visual Production.
- Čepič, Z. (1995):** Agrarna reforma in kolonizacija v Sloveniji 1945–1948. Maribor, Obzorja.
- Dnevnik – Ljubljana, 1968–.**
- Dolenc, E. (1996):** Kulturni boj. Slovenska kulturna politika v Kraljevini SHS 1918–1929. Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Dolenc, E. (2010):** Med kulturo in politico. Kulturnopolitična razhajanja v Sloveniji med svetovnjima vojnama. Ljubljana, Inštitut za novejšo zgodovino.
- Drnovšek, M. (1991):** Pot slovenskih izseljencev na tuje. Ljubljana, Mladika.
- Fištravec, A. (2014):** Kanglerjanstvo mesta ne potrebuje. Potrebuje njivo. Intervju: Mekina, B. (ur.). Mladina, 40, 30–33.
- Gabrič, A. (1991):** Slovenska agitpropovska kulturna politika: 1945–1952. Borec, 43, 7–8–9. Ljubljana, Mladika.
- Gabrič, A. (1995):** Socialistična kulturna revolucija: slovenska kulturna politika 1953–1962. Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Hrvatín, S. et al. (2004):** Medijsko lastništvo. Vpliv lastništva na neodvisnost in pluralizem medijev v Sloveniji in drugih post-socialističnih evropskih državah. Ljubljana, Mirovni inštitut (<http://mediawatch.mirovni-institut.si/edicija/seznam/15/mediawatch15.pdf>).
- Hrvatín, S. (2006):** Media Liberalism. V: Ramet, S. P., Fink-Hafner, D. (ur.): Democratic transition in Slovenia: value transformation, education, and media. College Station, Texas A&M University Press.
- <http://www.rtv slo.si/strani/rezultati/5017>.
- <http://www.stat.si/letopis/LetopisVsebinsa.aspx?poglavje=32&lang=si&leto=2013>.
- Inglehart, R. (1997):** Modernization and Postmodernization. Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies. Princeton, Princeton University Press.
- Inglehart, R., Baker, W. (2000):** Modernization, Cultural Change and the Persistence of Traditional Values. *American Sociological Review*, 65, 19–51.
- Inglehart, R., Welzel, C. (2005):** Modernization, Cultural Change and Democracy. The Human Development Sequence. Cambridge, New York, Melbourne, Cambridge University Press.
- Kresal, F. (1998):** Zgodovina socialne in gospodarske politike v Sloveniji od liberalizma do druge svetovne vojne. Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Kuhar, R. (2003):** Medijske podobe homoseksualnosti. Analiza slovenskih tiskanih medijev od 1970 do 2000. Ljubljana, Mirovni inštitut (<http://mediawatch.mirovni-institut.si/edicija/seznam/14/mediawatch14.pdf>).
- Lazarevič, Ž. (1994):** Kmečki dolgovi na Slovenskem. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče.
- Lazarevič, Ž., Prinčič, J. (2000):** Zgodovina slovenskega bančništva. Ljubljana, Združenje bank Slovenije.
- Nečak, D., Repe, B. (2005):** Prelom: 1914–1918. Svet in Slovenci v 1. svetovni vojni. Ljubljana, Sophia.

- Nečak, D., Repe, B. (2008):** Kriza. Svet in Slovenci od prve svetovne vojne do sredine tridesetih let. Ljubljana, Filozofska fakulteta.
- Prinčič, J. (1992):** Slovenska industrija v jugoslovanskem primežu. Kapitalna, ključna kapitalna in temeljna investicijska izgradnja v Sloveniji 1945–1956. Novo mesto, Dolenjska založba.
- Prinčič, J. (1995):** Povojne nacionalizacije v Sloveniji 1945–1963. Novo mesto, Dolenjska založba.
- Prinčič, J. (1999):** V začaranem krogu: slovensko gospodarstvo od nove ekonomske politike do velike reforme 1955–1970. Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Prinčič, J. (2013):** Križ in capital. Premoženje, financiranje in podjetniška dejavnost RKC na Slovenskem. Ljubljana, Modrijan.
- Pirjevec, J. (2007):** »Trst je naš!« Boj Slovencev za morje (1848–1954). Ljubljana, Nova revija.
- Repe, B. (1998):** »Tihotapijo vse, razen ptičjega mleka«. Vpliv nakupovalnega turizma na kulturne spremembe in način življenja v Sloveniji po drugi svetovni vojni. Zgodovina za vse, 5, 2, 90–96.
- Repe, B. (2001):** Slovenci v osemdesetih letih. Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2001.
- Repe, B. (2003a):** Rdeča Slovenija. Tokovi in obrazi iz obdobja socializma. Ljubljana, Sophia.
- Repe, B. (2003b):** Katoliška cerkev v Sloveniji po 2. svetovni vojni: od opozicije do partnerja. V: Arzenšek, I. (ur.): Zbornik ob 80-letnici škofa Grmiča. Petrovče, Znamenje (33, 3–4), 113–117.
- Repe, B. (2004):** Vpliv zahodnih držav na domači sceni. V: Fischer J. et al. (ur.): Jugoslavija v hladni vojni / Yugoslavia in the Cold War. Ljubljana, Toronto, Institute for Contemporary History, Toronto University, 361–373.
- Repe, B. (2013):** Dežela ali država? Glavni družbeni procesi v samostojni Sloveniji. V: Štih, P. (ur.): Dvajset let slovenske državnosti. Prispevki s posveta na Slovenski akademiji znanosti in umetnosti, 16. decembra 2011. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 34–56.
- Verginella, M. (2005):** Mit o slovenskem Trstu. V: Bratož, R. (ur.): Zbornik prispevkov v počastitev 75-letnice prof. Sergia Tavana. Nova Gorica. Goriški muzej, 91–104.
- Verginella, M. (2012):** Between rejection and affinity. Slovene-German relations on the periphery of the Habsburg monarchy. V: Brunner, J., Nachum, I. (ur.): »Die Deutschen« als die Anderen: Deutschland in der Imagination seiner Nachbarn. Göttingen, Wallstein, 44–59.
- Verginella, M. (ur.) (2013):** Dolga pot pravic žensk. Pravna in politična zgodovina žensk na Slovenskem. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete, Studia humanitatis.
- Zupan, V. (2014):** Važno je priti na grič. Življenje in delo Vitomila Zupana (1914–1987). Simonović, I. et al. (ur.). Ljubljana, Mladinska knjiga, Korotan.
- Žižek, A. (ur.) (2004):** Ženske skozi zgodovino. Zbornik referatov 32. zborovanja slovenskih zgodovinarjev, Celje, 30. september – 2. oktober 2004. Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije.